

Rus Arşiv Belgeleri

Çev. Murat Topçu – Paşşu

Kafkasya Nüfusunun Sayısını ve Çarlık Hükümetine İtaat Derecesini Gösteren Cetvel*

Haziran 1833

No	Kabilenin veya Topluluğun Adı**	Kişi Sayısı	Notlar	Hükümete İtaat Derecesi ve İdare Şekli
	<i>Çerkes veya Adige:</i>			Kendi idaresi var ve tamamen itaat dışı.
1.	Şapsug	200.000		
	Natohac	60.000		
2.	Asıl Natohac			
3.	Şegak			
	<i>Bjeduh</i>			
4.	Kamaşidze	2.000		
5.	Çerçeney			
6.	Hatikoy	8.000		

* Vedomost o çislennosti narodonaseleniya Kavkaza i stepeni ih pokornosti tsarskomu pravitelstvu, Haziran 1833, Gürcistan Merkezi Devlet Tarih Arşivi (TSGİA), f. 2, op. 1, d. 2459, ll. 63-69. Orijinal.

** Halkların ve alt gruplarının sınıflandırılmasında bugünkü bilgilere göre hatalar vardır. Bilgilerin başka kaynaklardan doğrulanarak kullanılması tavsiye edilir. Etnik adların yazımı kaynak metindeki gibi bırakılmıştır (ç.n.).

(Gönderim/Received: 27.10.2019; Acceted: 09.11.2019)

	<i>Kemurgoy</i>			
7.	Asıl Kemurgoy	15000		
8.	Ademiy			
9.	Jane			
10.	Yeğerukay			
11.	Abedzeh	160.000		
12.	Beslaney	25.000		
13.	Mohoş	5.000		
14.	Ubih	7.000	Bu halklar keza Ciget, Pşav, Yaships, İnalkul, Svadz, Artako ve Marja adlarına sahiptir.	
15.	Saşa	5.000		
16.	Ardona	7.000		
Toplam		501.000		
	<i>Abadza</i>			
1.	Brakiy	7.000		Kendi idaresi var ve Kuban boyunda bulunan bazı köyler hariç tamamıyla itaat dışı.
2.	Şeygrey	5.000		
3.	Kaçkın Kabardey	15000		
4.	Latshac	4.000		
5.	Beg	5.000		
6.	Kazılbek- kuac	6.000		

7.	Başlıbay	8.000		
8.	Boshoh	10.000		
9.	Dudurhoy	7.000		
10.	Karaçay	24.000		
11.	Biberduhac	10.000		
12.	Alanet veya Medovey	8.000		
Toplam		109.000		
	<i>Nogay</i>			Rus komiser tarafından idare ediliyorlar ve itaat etmiş sayılıyorlar.
1.	Navruz	16.000		
2.	Mansur			
Toplam		16000		
	<i>Kabarda</i>			Büyük Kabarda, Çegem ve Balkar Kabardey Kordon Hattı komutanı tarafından idare ediliyor, Küçük Kabarda ise Kafkas Hattı Sol Kanat komutanının idaresine ait; Çegemliler ve Balkarlar az itaatli, diğerleri ise oldukça itaatlidirler.
1.	Büyük	24.000		
2.	Küçük	6.000		
3.	Çegem	2.000		
4.	Balkar	4.000		
Toplam		36.000		
	<i>Çeçen</i>			
1.	Asıl Çeçen	86.000	Ayrı bir topluluk olan Ragun köyü de dahildir.	Adı sayılanlardan bilhassa Sunja nehrinde ve bu nehrele Terek arasında yaşayan Çeçenler, keza Bragunlar itaat etmişlerdir
2.	Kaçkalık			
3-	Auho	14.000		

				ve Kafkas Hattı Sol Kanat komutanına bağlı kendi komiserleri vardır. Kalanların kendi idareleri vardır ve büyük kısmı itaatsizdir. Dağlardan çıkmış ve Aksay prenslerinin toprağında yaşayan Çeçenler 'Kaçalık' diye adlandırılır, çünkü onlara bağlıdır ve işlerinde onlara tabidirler, oldukça itaatlidirler. Auholar Andreyev prenslerine bir derecede bağlı bulunurlar ve işlerinde onlara tabidirler. Auhoların Andreyev'e yakın yaşayan kısmı itaatlidir, diğerleri ise itaatsizdir.
4.	İçker	15.000		Kendi idareleri var ve tamamen itaat dışıdır.
5.	Çaburtlı veya Çarbili	7.000		
6.	Kisti	27000		
7.	Şubuz	5.000		
8.	Pşehoy	4.000		
9.	Akin	6.000		
10.	Tsori	1.200		Vladikafkas komutanının idaresinde bulunurlar. Bir kısmı 1832 yılı sonunda ve 1833 yılı başında dağlardan inerek Terek ve Sunja arasındaki düzlüğe, İnguşların arasına
11.	Galgay	4.800		

				yerleşmiştir. Diğerleri az itaatlidir.
12.	Galaş	2.000	İnguş adıyla bilinirler.	Galaşların kendi idaresi vardır ve tamamen itaat etmişlerdir. Nazranlar tamamen itaat etmişlerdir, Vladikafkas komutanının emrine bağlı Rus komiser tarafından idare edilirler.
13.	Nazran	11.000		
14.	Karabulak	15.000		Karabulaklar keza Vladikafkas komutanının idaresine tabidir, fakat komiserleri yoktur. Büyük kısmı itaat etmemiştir.
	Toplam	218.000		
	<i>Kumuk</i>			
1.	Aksay	8.000		Kafkas Hattı Sol Kanat komutanının emrine bağlı Rus komiser tarafından idare edilirler. Kumuklar tamamen itaat etmiştir.
2.	Andreyev	28000		
3.	Kostek	2.800		
	Toplam	38.800		
	<i>Lezgi</i>			
1.	Tarku şamhalının toprakları	50.000	Büyük kısmı Kumuk sakinleri, diğerleri Lezgi.	Tarku toprakları şamhal diye adlandırılan kendi idarecisi tarafından idare edilir. Şamhal Dağıstan'daki askeri okrug komutanının emrine bağlıdır, sakinleri tamamen itaat etmiştir.
2.	Salatav	10.500		Salatavların Rus komiseri vardır, ancak onlar üzerindeki iktidarı azdır.

3.	Gumbet	15.000		Kendi idaresi vardır, tamamen itaatsizdir.
4.	Andi	15 000		
5.	Koysubulu	35.000		Koysubuların bir kısmı, işlerini takip eden Tarku şamhalına bir derecede bağlıdır, bir kısmının ise kendi idaresi vardır ve tamamen itaatsizdir.
6.	Avar	25.000		Kendi hanları vardır. Han sadece görünüşte itibar görür ve hükümetten maaş alır. Fakat Avarlar genelde bize itaat eden halklardandır.
7.	Bahtuh	10.000		Kendi idareleri vardır ve tamamen itaatsizlerdir. Bu kabileler tarafımızdan az bilinir.
8.	Taan	6.000		
9.	Tsehur	800		
10.	Ratlu	4000		
11.	Tomsuda	500		
12.	Kosso	700		
13.	Didoy	1.500		
14.	İlanhevi	800		Kendi idareleri vardır ve tamamen itaatsizlerdir. Bu kabileler tarafımızdan az bilinir.
15.	Bogoz	1.000		
16.	Kia	11.000		
17.	Rişni	400		

18.	Ansalda	10.000		
	<i>Karakaytag</i>			
19.	Asıl Karakaytag			Dağlık kısım hariç hükümete itaat ederler. Karakaytag, Kubaçi, Başlı ve Gamri her biri ayrı topluluktur ve kendi idareleri vardır. Asıl Karakaytag komiser tarafından idare edilir. Sayılan bütün topluluklar gibi o da Dağıstan'daki askeri okrug komutanının emrinde bulunur.
20.	<i>Kubaçi</i>			
21.	Başlı	85.000		
22.	Kabadarga			
23.	Gamri			
	<i>Tabasaran</i>			Hazar Denizi kıyısına yakın yaşayan Tabasaranlar bek tarafından idare edilirler ve itaatlidirler, diğerleri az itaatlidir.
24.	Yukarı	25.000		
25.	Aşağı	30.000		
26.	Akuşalı			Kendi kadıları tarafından yönetilirler. Hükümete oldukça itaatlidirler.
27.	Kazikumuk ve Kürili	30.000		Tebası üzerinde tam bir iktidarı olan kendi hanları tarafından yönetilirler. Han Dağıstan'daki askeri okrug komutanının emrinde bulunur ve hükümete sadıktır.
28.	Ank-Ratlı	25.000	Ankratlı kendi içinde toluluklara ayrılır: Antsuh, Huanal veya Kapuça, Taş, Antslus,	Ankratlı'ı oluşturan dokuz topluluktan Curmut ve Antsuh'un Car Oblastı komutanının emrinde olan Rus komiseri vardır, fakat onu az dinlerler. Diğer yedi topluluğun kendi idaresi

			Bahnu, Khenada, Curmut, Thebel veya Thodokolo ve Unhada.	vardır ve hemen hemen tamamen itaat etmişlerdir.
29.	Ullu-Kusur veya Kesseruh	5.000		Kendi idareleri var ve tamamen itaatsizdirler; bu kabileler tarafımızdan az tanınıyorlar.
30.	Karah	7.000		
31.	Mukratl	20.000		
32.	Rucik			İtaat etmişlerdir ve Dağistan'daki askeri okrug komutanına bağlı kendi hanları tarafından idare edilirler.
33.	Andala			
34.	Khele	4.700		
35-	Hidatl	7.600		
36.	Mehtulalı			
37.	Car Oblastı	67.683	Yelisuy sultanının topraklarındaki 21 bin kişi dahil	Burada kurulmuş oblast idaresi tarafından yönetilir; Yelisuy sultanının toprakları Car Oblastı komutanının emrine bağlı kendi sultanları tarafından idare edilir. Bu oblastın Alazan vadisinde yaşayan sakinleri tamamen itaat etmişlerdir ve nüfusun büyük yarısını oluştururlar, dağlarda yaşayanlar ise az itaatlidir.

Gürcistan Merkezi Devlet Tarih Arşivi (TSGİA), f. 2, op. 1, d. 2459, ll. 63-69.

Dağlılardan Esirlere ve Gönüllü Gelenlere Nasıl Davranılacağına Dair Kafkasya Genel Valisi Tarafından Tasdik Edilen Kurallar

6 Temmuz 1847

I. Savaş Esirlerinin Ayrılması

1. Savaş esiri sayılanlar:

a) Birliklerimiz tarafından esir alınan her yaş ve cinsiyetten Dağlılar;

b) Kruvazörler tarafından yakalanan kaçakçı gemilerinin mürettebatı ve yolcuları.

2. Savaş esirleri yaş ve cinsiyet ayırt edilmeksizin, dağlarda bulunan Rus esirlerle takas için üç ay boyunca en yakın kalelerde ve istihkamlarda tutulacaklardır. Komutanlığın hemen Rusya'ya gönderilmesini uygun gördüğü savaş esirleri için bu kural istisnadır.

3. Aile olarak esir alınanlar sadece ailelerle takas edilecektir. Ancak, anne baba çocuklarından birini esirlerimizle takas için Dağlılara vermeyi kendileri isterse bunda istisna olabilecektir.

4. Savaş esirleri üç ay içinde takas edilmezlerse, daha sonraki dağıtımları için kademeli olarak Novoçerkassk'a gönderileceklerdir.

5. Aileleri olmadan esir alınan kadınlar ve genç kızlar, eğer garnizonlarımızda bulunan ve güvenilir ahlakıyla tanınan evli subaylardan veya memurlardan biri onları kendi himayelerine almayı isterse Novoçerkassk'a gönderilmemelerine müsaade edilir. Aileleriyle birlikte esir alınanlar, yukarıda belirtilen esaslarda ancak anne babalarının, onlar yoksa diğer akrabalarının rızasıyla bırakılabilir. Kadın-kız esirleri himayelerine alanlar komutanlığın talebi halinde onları iade etmek zorundadır. İade olmazsa, esiri yanlarına alan memurlar onları evlendirmedikleri takdirde ancak 25 yaşına kadar yanlarında tutabilirler. Bundan sonra esirler, gelecek mevcudiyetleri için kendilerine bir hayat seçmek zorundadırlar. İki tarafın rızasıyla esirler, onları 25 yaşından sonra da kabul eden ailelerde kalabilirler, fakat hiçbir durumda köle sınıfına dahil edilemezler.

6. Kara birliklerinden ve donanmadan alt rütbelilerin, aynı şekilde sivil vekaletten şahısların esirlerle resmi nikah kıymalarına izin verilmez. Ancak Hıristiyanlarla evlenmek için vaftiz olmuşlarsa, tespit edilen yaşa gelmişlerse ve bu birliğe razı olmuşlarsa izin verilir.

Yerel askeri idare esirlerin ancak ve ancak kendi kanaatleriyle, gönüllü arzularıyla ve Ortodoks kilisesinin itikatlarını öğrenmiş olarak Hristiyan inancına döndüklerini sıkı şekilde takip etmekle yükümlüdür. Zorlayıcı veya ayartıcı tedbirlerin asla uygulanmadığı hususunda da sorumluluk taşımaktadır.

7. Esirle evlenen her alt rütbeliye ilk ihtiyaçlarını karşılamak üzere 45 gümüş ruble isteme hakkı tanınacaktır.

8. Kaçakçı gemisi, mürettebatının direnişiyle karşılaşmadan ele geçirilmişse, gemi sahibi mürettebatla ve bütün yolcularla birlikte en yakın istihkamımıza getirilecektir. Takas edilmemeleri durumunda, getirildikleri günden üç ay sonra Novoçerkassk'a gönderilecek ve orada Dağlı savaş esirleri gibi ayrılacaklardır.

9. Kaçakçı gemisi çarpışmayla ele geçirilmişse sahibi, bütün mürettebatı ve 18 yaşında ve daha büyük erkek yolcuların hepsi derhal tutuklu bölüklerine gönderilecektir. Gemide kadınlar, 18 yaşından küçük erkek ve kız çocuklar varsa, onlar takas edilme ihtimaline karşı en yakın istihkamda üç ay tutulacaklardır. Yukarıda belirtilen zaman süresinde takas gerçekleşmezse, onlar da ayrılmak üzere Novoçerkassk'a gönderilecektir.

II. Bize Gönüllü Gelen Dağlıların Ayrılması

Bize gönüllü gelen Dağlılar, mensup oldukları toplulukların bizimle olan ilişkilerine ve bizzat gelenlerin şahsi hususiyetlerine bakılarak, benim değerlendirmemden sonra barışçı Dağlıların köyelerine yerleştirilecekler veya yerleşmeleri için Don'a veya imparatorluğun iç eyaletlerine gönderileceklerdir.

III. Savaş Esirlerinin ve Gönüllü Gelen Dağlıların İaşesi

1. Savaş esirlerinin kalelerimize veya istihkamlarımıza geldiği günden itibaren müteakip ayrılmalarına kadar 7 veya üzeri yaştaki herkese iaşeleri için, bazı amirlerin tasarrufunda bulunan örtülü ödenekten günlük yedişer gümüş kapık tahsis edilecektir.

2. Gönüllü gelenler hemen yerleşmek istedikleri köylere gönderilecektir ve gerekli olduğu takdirde onlara erzak yardımı yapılacaktır. Gelenler hiçbir yere yerleşmeyi istemeyen yalnız kişilerse, Ana Komutanlığın ileride vereceği kararına kadar onlara da yukarıda belirtilen aynı iaşe sağlanacaktır.

3. Kalelerimizdeki savaş esirlerinin ve gelenlerin iaşesinde giyecek ve ayakkabı için ayrı meblağ tespit edilmemiştir. Bu masrafları talep edenler örtülü ödeneğe başvuracaklardır.

4. Savaş esirlerinin ve gelenlerin, ilk başta tutuldukları Sivil İdare'ye bağlı yerlerdeki kalelerden veya istihkamlardan Rusya'ya gönderildikleri günden itibaren yol işe harcırahları hakkındaki talimat, bunun ardından, savaş bakanıyla temasımdan sonra gönderilecektir.

Çernomorya'da (Karadeniz Eyaleti'nde) gerek yiyecek, gerekse giyecek ve ayakkabı için yapılan bütün yol masrafları, orada kabul edilen düzenlemeye göre verilen benzer harcıraha göre karşılanacaktır.

5. Savaş esirlerinin Sivil İdare'nin henüz yürürlükte olmadığı bölgelerde bulunan kale ve istihkamlardan Rusya'ya gönderilmesi durumunda yol harcırahı, kişi başına yirmi dört saat için 7 veya 5 gümüş kapik hesabıyla savaş esirlerinin ilk başta tutuldukları yerel idarenin örtülü ödeneğinden karşılanacaktır. En yakın eyalet (guberniya) veya oblasta vardıkları günden itibaren ise yol masrafları, 4. paragrafa göre beklenen talimata uygun olarak sivil vekaletin hesabına tevdi edilecektir.

6. Savaş esirlerinin Rusya'ya gönderilmeleri sırasında giyeceğe ve ayakkabıya ihtiyaçları olursa en yakın idare her ikisini de ihtiyaç ölçüsünde örtülü ödenekten karşılamakla yükümlüdür.

7. Savaş esirleri Novoçerkassk'a şu yollarla gönderilecektir:

- Taliş ve Bakü uyezdleri hariç olmak üzere Tiflis ve Şemah eyaletlerinden, Tiflis ve Yekaterinogradskaya stanitsası üzerinden;

- Taliş ve Bakü uyezdlerinden, Derbent eyaletinden ve Dağıstan'dan genel olarak Kızılyar, Çervlennaya ve Yekaterinogradskaya stanitsaları üzerinden Stavropol'e veya deniz yoluyla Astrahan'a, sonra da Tsaritsın üzerinden;

- Kafkas Hattı'nın merkezinden Yekaterinogradskaya veya Georgiyevsk stanitsaları üzerinden;

- Kafkas Hattı'nın Sağ Kanadı'ndan Stavropol üzerinden;

- Karadeniz Kıyı Hattı'ndan Kerç üzerinden ve oradan gemilerle Taganrog'a ve müteakiben Novoçerkassk'a.

8. Savaş esirlerinin sevkiyatında II. kitabın III. kısmının askeri hükümlerine kati şekilde uyulacaktır.

İmza:

Müstakil Kafkas Kolordusu Başkomutanı,
General-Yaver Prens Vorontsov
6 Haziran 1847

Krasnodar Krayı Devlet Arşivi (GAKK), f. 389, op. 1, d. 39, l. 50-51.

Şapsığlar Arasında Ortaya Çıkan Ayrılıklar

23 Temmuz 1851 - Tümgeneral Raşpil'in Kafkasya Hattı ve Karadeniz Birlikleri Komutanına Raporu

Muhammed Emin buradan ayrılıp Ubıhlara gittiği zamandan beri Şapsığlar ve Natuhaylar sürekli büyük bir hareketlilik içinde bulunuyorlar. Haziran ayının son günlerinde Ubin nehrinde, Muhammed Emin'i Şapsığlara ve Natuhaylara davet ederek ona önceki yıllarda olduğu gibi yemin ve *matazak* vermenin gerekli olup olmadığına karar vermek için genel bir kongre yaptılar. Kongrede iki grup ortaya çıktı; bunlardan biri Muhammed Emin'in hemen davet edilmesini ve ona Şapsığ'daki toplumsal meselelerin halli için tam yetki verilmesini istiyor. Diğer grup ise Muhammed Emin'in gelmesini ve hele işlerine karışmasını hiç istemiyor. Toplumsal düzenin sağlanması için bu grup Ruslarla barışçı ilişkilere girilmesini, güçlü düşmandan güvenliklerini sağladıktan sonra iç işlerinin düzenlenmesiyle kendilerinin uğraşmasını savunuyor.

Bu grupların uyuşmazlığı nedeniyle Ubin nehrindeki kongre işe yarar bir sonuç alamadı, sorunun çözümü temmuz ayının ilk yarısında yapılacak başka bir kongreye ertelendi.

Bu önemli meselenin sonucu büyük etki yaratabilir ve Muhammed Emin'in durumunu onun lehine büyük ölçüde değiştirebilir. Şapsığların kararına silah zoruyla engel olmak ise bazı sebeplerden dolayı mümkün değildir. Büyük askeri müfrezeler hazineden büyük harcamalarla teçhiz edilecek ve başarılı sonuçlar alındığında bile bu Şapsığları daha çok kızdıracak ve sağlam bir iktidarın yokluğunu gidermek için oybirliğiyle Muhammed Emin'i çağırma kararını daha çabuk vermeye zorlayacaktır. Şimdiye kadar sağlam bir iktidarlarının olmaması doğal olarak bizim onlara karşı başarılarımızı kolaylaştırıyordu.

Oysa Muhammed Emin'in nüfuzuna engel olmak için başka bir yöntem var. O kadar katı olmasa da, önceki olayların gösterdiği kadarıyla daha doğru bir tedbirdir. Birkaç yılın tecrübesi öğretti ki, Çerkesler şahsi çıkarlarını çok hayırlı bir dava için olsa bile her türlü toplumsal çikara tercih ederler; bu gerçek on yıllarla kanıtlanmıştır. Dolayısıyla bugünkü şartlarda Muhammed Emin'e itaat etmekle kişisel çıkarlarından mahrum kalacak birkaç önemli kişiyi tahrik edersek, bu kişilerin bütün güçleriyle Muhammed Emin'in dönmesini isteyen gruba engel olmaya çalışacağı tahmin edilebilir. Şapsığlar arasında hâlâ bize sadık ya da en azından diğerleri kadar düşman olmayan birçok kişinin olması bizim için bunu daha mümkün kılmaktadır.

Bu şartlar casuslardan alınan bilgilerle birlikte değerlendirildiğinde, şimdi Şapsığlara bizimle kereste ve kereste ürünleri takas etme izni verilmesini mümkün addediyorum. Bunu yaparken sadakati hiçbir şekilde kanıtlanmamış Şapsığların ticaret yapmasına izin vermemeye, sadece bize sadık olanlara izin vermeye özenle çaba gösterilecektir. Olayların bugünkü durumunda satış için kereste ve kendi ürünlerini getiren kişilerin sayısı başlangıçta çok sınırlı olacaktır; fakat onların elde ettikleri kârlar sayesinde bu sayı artacaktır. Bu, kuşkusuz diğerlerinde de bizimle ilişkiye girme isteği uyandıracak, sonuçta ise Muhammed Emin grubu kendiliğinden dağılacaktır.

Bu mülâhazaları Ekselanslarının görüşüne arz ederken şunu da eklemek isterim ki, kereste takasına belli bir noktada (Velikolagerni'de ya da Yelisavetinskaya istihkamında) izin verilmesini, takas kurallarının bugün Bjeduğlar için geçerli olan ve başkomutan tarafından onaylanan kurallar gibi olmasını olumlu değerlendiriyorum.

RGVIA (Rusya Devlet Askeri Tarih Arşivi), F.13454, op.2, d.562, l.13-14.

Bugundır'da Bulunan Sefirbey'in Faaliyetleri, Ođlu Karabatır'ın ve İshak Shabe'nin Yaralanması

29 Aralık 1855 - Srenni Müfrezesi Komutanının Hakkındaki Raporu

Tanıdığım ve Novorossiyssk'de tecrübe edilmiş bir casus aracılığıyla dağlardan henüz aldığım haberleri Ekselanslarına arz ederim.

Dağlardan Alınan Haberler

21 Aralık 1855

İvanovskaya Stanitsası

Bugundır'da Sefirbey tarafından Ubıh, Şapar, Hakuz, Natuhay v.d. oluşan 3 bin kadar Dağlı toplanmış. Elllerinde 4 top bulunuyor; üçü Anapa'dan alınmış, dördüncüsü ise Türkiye'yle 1828-1829 savaşımdan sonra Kudako'da kalmış.

Sefirbey bu güruhla Çernomorya (Karadeniz) Eyaleti'ne saldırmak niyetindeymiş ve Kopıl ile Olginski arasındaki karakolun aşağısı Kuban'dan geçmek için uygun olduğundan, bu gece 200 kişiyi kontrol için oraya gönderiyormuş. Sefirbey Rusların Anapa'ya çıkarma yapmak için Ciga'yı geçtikleri haberini alınca gerekli düzenlemeler için oraya gitmiş. Uzak Natuhaylar da keza kalabalık bir şekilde toplanmışlar, fakat casus nerede olduğunu bilmiyor.

Bu haberleri veren kişi Sefirbey'in oğlu Karabatır'ın geçenlerde Türklerle olan olayda, Ömer Paşa'nın Guriya'ya saldırısı sırasında göğsünden ağır şekilde yaralandığını ve Mihail Bey'in (Şervaşidze) milislerinin (1500 kişi kadar) hemen hiç savaşmadan Ruslara teslim oldukları için Ömer Paşa tarafından ateşe tutulduğunu aktardı.

Karabatır'la birlikte atalığı İshak Shabe de yaralanmış. Aynı casus Anapa'da ve Novorossiyssk'de şu anda birlik bulunmadığını, sadece Türk tüccarların yaşadığını söyledi.

Bahsi geçen büyük güruh, casusun sözlerine göre açıktan saldırmak niyetindeymiş.

Tuđgeneral (imza)

GAKK (Krasnodar Krayı Devlet Arşivi), f.261, op.1, d.1668, l.19.

Muhammed Emin'in Teslim Olması

28 Kasım 1859 - *Prens Baryatinski'nin İmparator II. Aleksandr'a Mektubu*

Ekselansları! Petersburg'a gelmeden önce Size Kafkasya Hattı Sağ Kanadında olan önemli bir gelişmeyi bildirme imkanı bulduğum için çok mutluyum. Muhammed Emin bütün Abzelelerle birlikte Zatialinizin hükümdarlık esasına itaat etti; kendisiyle birlikte 100 bin kadar kişiyi de getirdi. Tümgeneral Filipson'un yanında bulunan, bu olayın görgü tanığı Albay Sveçin Size ilginç bilgiler sunacak. Durum bize henüz itaat etmeyen kabileler açısından da çok faydalı olacak. Bugünlerde Muhammed Emin'i bekliyorum ve Sveçin'in söylediği gibi, Zatialinize takdim edilme şerefine erişme niyetini beyan ederse onu derhal Petersburg'a göndereceğim. Bu bütün Kafkasya'ya yarar sağlayacaktır, çünkü Muhammed Emin'in, Şamil kadar dünya çapında şöhreti yoksa da hem Türkiye hem de Batılı komşularımız onun saygın adını iyi biliyorlar.

Müsaade buyurursanız General Filipson için Aziz Aleksandr Nevski nişanı teklif etmek istiyorum; birlikleri için de memnuniyetinizi belirtmeyi lütfediniz. Başarıyı ve şanı onun gayretleri taçlandırdı. Onların katkısı olmasaydı Sağ Kanat birliklerinin üstün hizmetleri meçhul kalırdı. Ekselansları, onlardan lütfunuzu esirgemeyin.

Zisserman A.L., *Feldmareşal Prens A.İ.Baryatinski*, Moskova, 1890, T.2, s.323.

Kaynak: Tuganov R.U. (ed.), *Problemi kavkazskoy voyni i viseleniye çerkesov v predeli Osmanskoy imperii* (Kafkas Savaşı Problemleri ve Çerkeslerin Osmanlı İmparatorluğu Topraklarına Göç Ettirilmesi), Elbrus Yayınevi, Nalçik, 2001. Belge No 4, 10, 29, 39.

Çerkes Önderlerinin Avrupa'daki Diplomatik Girişimleri ve Türkiye'nin Dağılıları Rusya'ya Karşı Kutsal Savaşa Kışkırtması

17 Ocak 1863 - Türkiye'deki Rus Elçiliği'nin Askeri Danışmanı Albay Frankini'nin Savaş Bakanına Raporu

Çerkes meseleleriyle ilgili son zamanlarda çeşitli taraflardan elimize ulaşan bilgileri Ekselanslarına bildirmeyi görev sayıyorum.

Ülkedaşlarının entrikalarıyla ilgili bize bilgi sağlayan Naip Muhammed Emin, burada bize ilgisiz kalınamayacak iki belge iletti: Buradan Çerkesya'ya gönderilen son çağrı ve buradaki Çerkes kolonileri tarafından bütün Kafkas kabileleri adına Türk hükümetine hitaben sadrazama arz edilen bir dilekçe. Albay Boguslavski tarafından tercüme edilen bu iki belge bugün Bay Novikov tarafından Asya departmanına teslim edildi.

Diğer taraftan, Çerkes İsmail Paşa ve İsmail Bey tarafından birinci tercümanımız Bay Argiropulo'ya yapılan bildirimler ve özel yollarla bana ulaşan bilgiler, yurtdışına çıkmaya hazırlanan Çerkeslerin niyetlerini tam olarak bilmemizi sağlıyor. Bu bilgilerden bütün bu kabilelerin karşılıklı anlaşmayla birleştiği anlaşılıyor. Henüz tam anlamıyla gerçekleşmiş sayılmasa da görüş birliği içinde oldukları gerçektir, en azından son zamanlarda bunun güçlü şekilde ilerlediği söylenebilir. Yakınlaşma fikri Çerkesya'da doğamazdı. O başka bir yerden geldi ve yüzyıllık rekabetin sonucudur.

Ülkedeki yabancı etkisinin sonucunda, başlıca 3 kabileden 5'er kişi olmak üzere 15 kişiden ve 2 yasa temsilcisinden - bir müftü ve bir kadı - oluşan milli bir hükümet kurulması fikri yaratıldı. Bu konsey başlıca organizasyon işlerine ve genel çıkarların korunmasıyla ilgili konulara bakıyor.¹

Bu delegeler aracılığıyla meclis, sivil ve askeri Türk görevliler vasıtasıyla burada Konstantinopol'de kurulan komiteyle sürekli temas halinde bulunuyor. Devletin en yüksek makamlarında görevli kişiler,

¹ Seçilmiş Çerkes temsilcilerin 13 Haziran 1861'de Soçi vadisinde yaptığı toplantıda, Kuban'da ve Karadeniz kıyısında yaşayan toplulukların ittifak oluşturması, bu ittifakın yönetimi için de bir milli meclis kurulması kararı alındı. Meclis bölgeyi 12 idari birime ayırdı, her birine *muftiy*, *kadiy* ve *muhtar* tayin etti. Meclis genel seferberlik ilan edilmesi ve topyekün savaş kararları da aldı. Osmanlı ve Batı devletlerine yardım çağrısında bulundu, fakat karşılık alamadı (Editör R. Tuganov'un notu).

hatta muhtemelen bizzat sultan tarafından desteklenen çeşitli Çerkes gruplarının yardımıyla da ilişkiler kuruluyor.

Ekselanslarının malumu olduğu üzere büyük haremlerde çok sayıda Çerkes kadını bulunuyor. Bunlar milli meselelerde soydaşlarına yardım etmeyi ve sahip oldukları nüfuzu kullanmayı bahtiyarlık sayıyorlar.

Nihayetinde, milli meclis ve Konstantinopol'deki komite Londra'daki komiteyle sürekli ilişki içinde bulunuyor. Londra'da Bay Urquhart² (adı bir zamanlar yaşanan Vixen olayıyla birlikte anılır³) Parlamento'da ve İngiliz kamuoyunda Çerkeslerin temsilcisi durumundadır.

Bu ilişkiler Konstantinopol ve Çerkesya arasında Türk kaçakçıların *sandalları* sayesinde yürütülüyor. Bunlar o kadar olağanüstü bir süreklilik ve süratle hareket ediyorlar ki, hayret etmemek elde değil. Sorumluluklarına verilen görevleri büyük bir beceriyle yerine getiriyorlar. Bu amaçlarla Trabzon'da en yüksek makamlardaki görevlilerden pasaportlarına vize alıyorlar ve yarıdan kurtuluyorlar. Fakat Trabzon'da vize alan 2000 *sandaldan* ancak 400 ya da 500'ü Anapa'da veya Novorossiysk'te vazifelerini yerine getiriyorlar; diğerleri çoğunlukla Vardan'a veya Tuapse'ye gidiyorlar. Bu geçiş yöntemi o kadar rahat ki, ellerinde geçerli pasaportları olan ve barışçı bir yerel kabileye mensup kişiler bizim buharlıları değil de onların gemilerini tercih ediyor ve bu yolla evlerine dönüyorlar. Türk Komitesi Londra'daki komiteye dayanıyor. İngiliz halkının ve bizzat İngiliz komitesinin güvenini kazanan Londra komitesi, Avrupa'nın ülkelerinin davasına az ya da çok müdahale edeceğine dair Çerkeslerin kalplerindeki umudu her zaman destekliyor. Aynı zamanda Türk komitesi burada, Rusya'yla mücadele eden kabileye ihtiyaç duyduğu

² David Urquhart – İngiliz yayıncı ve siyaset adamı. 1830-1860 yılları arasında İngiltere'nin Kafkasya'da aktif politika yürütmesi için çaba harcadı. Yazılarında ve İngiliz parlamentosunda yaptığı konuşmalarda Çerkeslerin bağımsızlığının desteklenmesini savundu. (Bkz. Canbek Havjoko, "David Urquhart", *Gortsı Kavkaza*, Paris, 1933, No 38). (Editör R. Tuganov'un notu).

³ 1836 yılında Çerkeslere tuz ve silah götüren Vixen adlı İngiliz iskunası, Rus gümrük ve karantina bölgesi dışında, Sucuk Kale (bugünkü Novorossiysk) koyunda Rus sahil devriye gemisi tarafından yakalandı ve gemiye el konuldu. Rusya ile İngiltere arasında diplomatik krize yol açan olayda Urquhart Rusya'ya savaş açılmasını savunuyordu. (Editör R. Tuganov'un notu).

maddi yardımı topluyor. Burada toplanan para sayesinde vekiller Londra seyahatlerini gerçekleştirebildiler ve burada Çerkesler için birkaç bin tüfek satın alabildiler. İngiliz komitesinin etkisine gelince, vekillerin Londra'da uğradığı başarısızlığa rağmen Bay Urquhart ve dostları, herhalde bakanlığa karşı çıkmak amacıyla ve ilkelerine sadık kalmak için işbirliği ve destek sözü verdiler. Türklerin kışkırtmaları yüzünden heyet, gezilerinin ve Avrupa'dan bekledikleri yardımın başarısından, Kafkas kabileleri arasında bir anlaşmanın gerçekleşmesi ihtimalinden şüpheye düştü ve ancak uzun süren ısrar sayesinde Türk konseyi şimdi faaliyete geçiyor. Çerkeslere aralarındaki ayrılıkların Rusların başarısının artmasına yardımcı olduğunu ve halk adına hareket edebilecek bir hükümetleri olmaması sebebiyle, birleşmemeleri durumunda Avrupa'nın onları tanıyamayacağını; Rusya'nın işgal politikasının artık gizli olmadığını, daha fazla gecikirse Rusya'nın bütün kabileleri birbiri ardına fethetmeye başlayacağını telkin ettiler. Bu görüşler ve bu kışkırtmalar çeşitli zamanlarda, İttifak veya sultan adına konuşan Çerkes veya Türk görevliler tarafından Çerkesya'ya iletiliyordu. Milli Meclis kurulduğundan itibaren ona şu tavsiyelerde bulundular:

- 1) Farklı askeri hiyerarşisi olan milis gücü kurmak;
- 2) Meclisin faaliyet göstermesini sağlayacak vergi koymak;
- 3) Kurallara uymayanlar için ceza koymak;
- 4) Silah tamiri, cephaneye ve barut hazırlanması için atölyeler

kurmak, bütün bunları buradan görevliler ve işçiler yardımıyla tedarik etmek. Onlar işleri idare edecekler ve Çerkeslere ülkenin zengin madenlerinden yararlanmayı öğretecekler.

Bu organizasyon planı gerçekleştirme yolunda bulunuyor. Aldığımız güvenilir haberlere göre, milislerin artık meclis tarafından tayin edilen kendi yöneticileri var, halk tarafından tanınıyor ve ortak çıkarlara göre hareket edecek Büyük Meclis'in emriyle askeri faaliyetlerine başlayacak.

Naip tarafından bize ulaştırılan beyanname Babıali'de ilan edildi. Bu, delegelerin Avrupa'dan dönmesinden sonra yayınlanan bir tür manifesto. İçinde toplu kanunlar bulunuyor ve Rusya'nın üzerlerinde hakimiyetini genişlettiği zamandan beri Çerkeslerin neler kaybettiğini öne çıkarıyor. Delegelerin Avrupa'daki başarılarının yarattığı ilgiden,

Rusya İmparatorluğu'nun kaçınılmaz çöküşünden ve gelecekte bağımsız Kafkas eyaletlerinin tanınacağından bahsediyor.

Bütün bu kararlar, kıskırtmalar, bu kutsal savaş çağrısı ülkede büyük bir heyecan yarattı. Söylendiğine göre, önümüzdeki bahar asıl isyan başlayacak, sadece taaruz olmayacak ve çok daha şiddetli olacak. Şamil'den sonra ilhak olan Dağıstan'ın ve bütün eyaletlerin güçlerini birleştireceklerine dair halk arasındaki dolaşan söylentilerin ayrıntılarından bahsetmeye gerek görmüyorum.

Dağıstan'dan gelen bazı göçmenler Çerkeslerle müşterek görüşmeler yapıyorlar ve onların vatanlarıyla ilişkilerini desteklemek istiyorlar, bu hususta ümitkar teminatlar veriyorlar ve memnuniyetsizlik havasını Rusya'nın Kafkas eyaletlerinde İslam'ı yıkmak istemesiyle açıklıyorlar.

Bazıları son zamanlarda bunda ilerici bir karakter görüyorlar, fakat onların henüz, kişiliğinde üst iktidarı birleştirebilecek bir liderleri yok. Çerkesler hala Babıali çevresinde birleşiyorlar. Ülkeye yabancı olan Türk paşası, önceden rekabet halindeki bütün tarafları birleştirdi ve halka Türkiye'nin himayesini gösterdi. Fakat Babıali hem bu yüksek meselelere para ayıramaması yüzünden, hem de kendi itibarının düşmesinden ve savaş halinde bulunduğumuz bir halka sempatisini açıkça göstermekten korktuğundan şimdiye kadar bu isteklere kulağını tıkadı. Sadrazama sunulan ve Muhammed Emin tarafından bize iletilen son arzuhal bu eksikliği ima ediyordu.

Eğer Babıali bu iktidarı maddi olarak desteklerse, işlerin gidişatı naibi yönetici olarak seçmekte mutabık olduklarını gösteriyor. Fakat bu dilekçe sadece Ubıhların yöneticileri tarafından imzalanmış.

Babıali bir gün Çerkesya'nın arzusuyla mutabık kalırsa Çerkesya'nın milli duygularına güçlü bir saik verecektir ve onun Rusya'dan uzaklaşmasına yol açacaktır. Genel olarak, sayın bakan, Çerkesya'nın işbirliği arenası olduğu olaylardaki Babıali'nin işbirliğine gelince, bizim için her şey açık, fakat maalesef Türk hükümeti hakkında hiç belgemiz yok. Suçlu çok fazla, Türkiye'yi sempatisini azaltmaya zorlamak için de uygun dil ve bugünkü politikamızla çelişen yöntemler kullanmamız gerekiyor.

Diğer taraftan, onlara yardım olarak giden paranın, buradan Çerkesya'ya giden silahın, cephanenin sıkı şekilde kontrol edilmesi imkansız değilse de zor... Elimizdeki vasıtalar, özellikle de bu kısıtlı

şartlarda maalesef bunlar; devriye gemilerimiz zorluklar yaşıyor, hattaki gemi sayısının artırılmasıyla daha etkili olabilirler. Kimsenin şüphesi yok ki, Doğu Karadeniz tarafında Türkiye ile irtibat gittikçe daha kolay hale geliyor. Bu irtibatın tamamen kesileceği, fethedilmeyen kabilelerin silah bırakacağı gün de gelecek.

Kafkasya'nın nihai olarak bastırılmasını geciktiren faaliyetlerin sonuçlarını Ekselanslarına sunduktan sonra, buradaki başlıca Çerkes önderlerinin ülkelerinin geleceğine dair düşüncelerini Size bildirmeyi görevim sayıyorum. En itimatsız olanlar bile delegelerinin Londra'ya yaptığı başarısız gezilerden sonra şuna kani oldular; bundan sonra Avrupa'dan bekleyecekleri bir şey yok, şimdiye kadar besledikleri bütün umutların tamamen yanılısına olduğunu, bunlardan vazgeçmek gerektiğini bugün iyi anlıyorlar. Doğanın onlardan esirgemediği akılla ve edindikleri tecrübeyle bu ülkenin insanları, Türkiye'nin onlar için uzun vadede bir dayanak olamayacağına günden güne inanıyorlar. Rusya'ya karşı mücadelelerinde yalnız olduklarını ve yalnız kalacaklarını, bu eşit olmayan savaşın sonunun uzun süre belirsiz kalmayacağını anlıyorlar. Ülkeleri için yıkıcı ve yok edici olan savaştan kaçınmak, haklarını ve geleceklerini korumak isteğiyle, Rusya'nın uzlaşmayı kabul edeceği koşulları öğrenmeye çalışarak değişik mücadele yollarına başvuruyorlar. Rusya'nın himayesinde, alabilecekleri kadar geniş haklarla bir özerklik hayali kuruyorlar ve bütün faaliyetlerinin yalnızca kendi çıkarlarının sağlanması için olduğunu kanıtlamak için gayretlerini birleştiriyorlar. Bütün bu dolaylı sözler, sayın bakan, büyük bir itina ile toplandı ve sadece bilgi amacıyla veriliyor. Bununla birlikte, onlar bir gün imparatorluk hükümetinin önüne gelirse ve henüz fethedilmemiş halkla bir uzlaşma yolu bulunursa, bugün halk ve ortak yönetim altındaki meclis arasında kurulmuş olan iyi anlayış bir derecede müzakereleri kolaylaştıracaktır.

Bu raporun sonunda müsaadenizle, sayın bakan, halihazırda hakkında malumat sahibi olduğunuz Muhammed Emin'in bir arzını size iletmek isterim. Kendisi İmparatorluk ihsanından para mükafatı ile yararlanmak istiyor. Mekke'den döndükten sonra ailesiyle birlikte Bursa'ya yerleşmeye karar verdi, orada yer aldı, fakat onu tertip ve tanzim etmek için parası yok. Onun niyetleri, kalbinin derinindekiler hususunda Ekselanslarına naif görünmek istemem, fakat hareketlerinde yanlış bir şey yapmadı. İtaatkarlığının şimdiye kadar

bize özellikle bir faydası olmadıysa da, isteklerinin reddi bizim için sakınca yaratabilir. Bu ihtiyatlılık ona karşı dikkatli bir ilişki içinde olmamızı gerektiriyor ve tahmin ediyorum ki, bunu ilk fırsatta değerlendirirsiniz, bilhassa şu durumda onu Sizin teveccühünüze mazhar edebilirdim.

Derin hürmetlerimle, Sayın Bakan, Ekselansları,
Frankini⁴, Topçu Albayı.
Konstantinopol.

RGVIA (Rusya Devlet Askeri Tarih Arşivi), f. 38, op. 30/286, se. 873, d. 8, l. 21—28.

Kaynak: Tuganov R.U. (ed.), *Trağıçeskiye posledstviya Kavkazskoy voyny dlya adıgov (Kafkas Savaşı'nın Çerkesler İçin Trajik Sonuçları)*, Nalçik, El-Fa, 2000, Belge No 36, s. 57-63.

⁴ Viktor Antonoviç Frankini (1820-1892) — 1857-1870 yılları arasında İstanbul'da Rusya elçiliğinde görevli askeri ateşe. Birçok dil bilen Frankini İstanbul'dan sonra Kafkasya'da ve Tahran'da idari görevlerde bulundu. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Rusya'nın eline geçen Kars'ın ilk Rus valisiydi. (ç.n.)

